

MENS EN WERELD

Verreweg de meeste mensen zijn oer-conservatief. Ik bedoel dat niet politiek, maar wat hun levensgewoonten en hun smaak betreft. Er zijn blijkbaar vaste banen in hun hoofden en alles wat afwijkt van het oude en vertrouwde wordt gewantrouwd, belachelijk gemaakt en geminacht. Een nieuwe mode? Eenvoudig belachelijk. Non-figuratieve schilderijen? Dwaas. Moderne muziek? Afschuwelijk. En schijnbaar slimmen zeggen er dan bij „er is een hemelsbreed verschil tussen de muziek van Bach en Debussy maar er is een afgrondelijk verschil tussen Debussy en de muziek van nu”, alsof niet alle nieuwe kunst altijd is verguisd door de meesten.

Een kleine groep mensen zijn oer-progressief. Ik bedoel dat niet politiek, maar wat hun levensgewoonten en hun smaak betreft. Zij hebben blijkbaar geen steun nodig van het verleden, zij zijn rusteloos en zij behouden van alle angsten er één over, de angst om ouder te worden en als verouderd te worden aangezien. Een nieuwe mode? Prachtig. Non-figuratieve schilderijen? Knap werk. Moderne muziek? Hoogst interessant.

Enerzijds de angst voor al wat nieuw is, anderzijds de angst voor al wat oud is. En zuiver oordelen over iets moderns is een uitzondering. Wat doet de conservatief? Een oordeel uitspreken voordat hij gepoogd heeft zijn best te doen door te dringen tot het nieuwe. Wat doet de neofiel, de bewonderaar van al wat nieuw is? Een oordeel uitspreken dat bepaald is door de angst dat hij zich, zoals later blijkt, vergist heeft, dus hij vindt alles mooi wat nieuw is en hij oordeelt niet.

En wat is nu te verkiezen? De man die, als hij het te zeggen had, niets nieuws zou toelaten? Dat zou de volstrekte dood zijn. De nieuwlichter, die het nieuwe bemint omdat het nieuw is en die niet oordeelt? Dat is de volstrekte onrust.

Kiest u maar. Ik meen, dat wij moeten trachten tot een werkelijk oordeel te komen en het moet ons niet kunnen schelen dat wij, zoals Schmidt-Degener het noemde, „vermakelijk materiaal” zullen leveren voor latere geslachten. Deze stoel met inhoud vind ik mooi.

Ideologie en coëxistentie

De meeste Nederlanders hebben, niet lang geleden, dank zij de offervaardigheid van een groot Nederlands concern, een exemplaar in hun bus gevonden van een brochure, genaamd *Ideologie en coëxistentie*. Dit drukwerk, door grote advertenties in vele dagbladen aangekondigd, geeft een aantal uitspraken van de voorman der beweging Morele, Herbewapening, Frank Buchman, een aantal uitspraken van andere voormannen der M.H., een aantal uitspraken van gestorven en van levende communistische leiders en daartussendoor summiere beschouwingen en leuze-achtige uitspraken over het communisme en over de M.H., zonder veel verband en zonder logische bouw bijegebracht.

Wanneer ik nu tracht om, van een humanistisch standpunt uit, over deze brochure iets te schrijven zou ik graag enkele opmerkingen vooraf maken. In de eerste plaats, dat ik er bijzonder prijs op zou stellen, dat deze beschouwing, als zij wordt gelezen door een aanhanger van de M.H., als fair, verdraagzaam, niet ironisch of sarcastisch en ernstig zal worden opgevat. Ten tweede, dat ik volledig overtuigd ben van de goede bedoelingen, de inspanning, de oprechtheid, die de meeste aanhangers der beweging bezielt en beweegt. Het is bekrompen, hoogmoedig en is een bewijs van gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef om, zoals b.v. Bernard Shaw en Bert Brecht deden een beweging als Het Leger des Heils te willen kraken. Men kan het met deze beweging, de weg, de middelen en zelfs het einddoel niet eens zijn, maar ieder redelijk en weldenkend mens zal moeten toegeven, dat het Leger des Heils ongelooflijk veel goeds verricht, bestaat uit werkelijke idealisten en inhoud geeft aan het leven van de heilsoldaten. Zo is het ook met de M.H.

Het is mij dan ook weinig sympathiek dat b.v. de Anglicaanse kerk zo fel en afbrekend heeft gereageerd op de beweging, met als belangrijkste motief dat de theologische achtergrond kinderlijk eenvoudig is. En wat dan nog als de aanhangers trachten te leven naar de vier morele maatstaven, absolute eerlijkheid, absolute reinheid, absolute onzelfzuchtigheid en absolute liefde? Is daar iets tegen?

Neen, het punt waar critiek mogelijk en ook nuttig zou kunnen zijn ligt niet in een afwijzing van de beweging in haar doelstellingen en

middelen maar in de voorstellingswijze alsof de M.H. het enige alternatief is. Communisme of M.H., dat is de keuze in de wereld, volgens de M.H. En dat nu is een ontoelaatbare simplificatie. Wie herinnert zich niet de leuze van voor de oorlog „Mussert of Moskou”, en hoe schandelijk vond vrijwel ieder het om te horen verkondigen dat men Mussert moest kiezen om Moskou te bestrijden. Deze, van elke edelmoe-digheid, bescheidenheid of genuanceerdheid gespeende zienswijze, waarbij allen die niet mee doen met de M.H. beweging als communisten, potentiële communisten, in ieder geval als instrumenten van de duivel worden beschouwd is even arrogant als dwaas. Iedere geestelijke stroming, die een heilsboodschap wil brengen ziet die als belangrijk, zelfs als beslissend voor haar aanhangers, maar dat mag de ogen niet sluiten voor het feit dat er talloze miljoenen oprechte democraten zijn, die het communisme verwerpen zonder de weg van de M.H. in te willen slaan. Deze simplificatie van de toestand in de wereld is gevaarlijk en houdt een ontoelaatbare veroordeling in van allen die menen dat ook zonder een eenvoudige, methodistische bekering gestreefd kan worden naar een versterking der gedragsnormen.

Deze veroordeling en simplificatie treft als onaangenaam in deze brochure. En hetzelfde gebrek aan nuancering en bescheidenheid komt tot uiting in de zienswijze, dat een aantal internationale conflicten opgelost zijn door de M.H. Dat er invloed van de beweging uitgaat, wie zal het ontkennen, maar of die invloed beslissend is geweest, wie zal het bewijzen?

En ten slotte doet het onaangenaam aan te lezen dat men het nodig vindt het communisme en de communistische leiders zó zwart af te schilderen, zo satans te beschouwen, zo immoreel te zien. Bestaan er niet miljoenen en miljoenen communisten, en onder hen ook talloze gelovigen in Christus, die de vier absolute gedragsnormen in praktijk trachten te brengen? De wereld is niet wit of zwart.

Luisterend naar wat God wil, in stille tijd of tezamen, heeft het mensdom, in alle eeuwen alles wat het gedaan heeft, goed en kwaad, liefderijk en beestachtig, groots en gemeen, aan Gods wil toegeschreven. De zaak is beslist niet zo eenvoudig als M.H. ons wil laten geloven.

H. Bongers

Kritisch allerlei

De antisemitische activiteiten in West-Duitsland en elders hebben terecht heel wat pennen in beweging gebracht, al zal het nieuws erover wel weer van de voorpagina's verdwenen zijn tegen de tijd dat u deze regels onder ogen krijgt. Nieuws blijft nu eenmaal zolang voorpaginanieuws, als het de gemoederen schokt, en hoe wel niet ontkend kan worden dat de golf van nazi-achtige wandaden de mensheid geschokt heeft, zij zal er wel aan gewend raken en, zoals dat met voorgaande symptomen van voortwoekerend nazidom het geval was, de feiten naast zich neer blijven leggen. Het feit dat het nazisme in Duitsland nog bij lange na niet dood was, was immers niet iets wat zo omstreeks de jaarwisseling zo maar plotseling en geheel onverwacht onze Wirtschaftswunderige kerstgansrust kwam verstoren, neen, dat feit was genoegzaam bekend en het werd getolereerd. Het werd wel in de eerste plaats getolereerd door de leiders van het nieuwe Duitsland, door de regeringspartij die zich met het predicaat „christelijk” tooit, en door de man die bij ons zo gaarne afgeschilderd wordt als de vertegenwoordiger bij uitstek van de nieuwe westerse democratie die Duitsland zou hebben heroverd, door de Westduitse bondskanselier Adenauer, die een man als Globke tot zijn naaste medewerkers rekent en die een Oberländer in zijn regeringsploeg handhaaft. En zo kunnen wij doorgaan, want er zijn waarlijk hele waslijsten samen te stellen met namen van nazi's die thans leidinggevende posten in de Bondsrepubliek bekleden en die, zoal niet behorend tot de ergste oorlogsmisdadigers, op zijn minst schuldig zijn aan actieve medewerking aan het rijk dat Hitler bouwde. West-Duitsland tolereerde het nazidom en koesterde hoogstens de hoop, dat het niet al te zeer in het openbaar van zich zou doen spreken. De woorden van ongerustheid die thans door de huidige machthebbers worden geuit, zijn dan ook slechts in zoverre au sérieux te nemen, dat men wel degelijk ongerust is over de indruk die de nieuwe golf van nazisme op het buitenland zal maken. Over het voortwoekeren van dat nazisme zelf heeft men echt nooit slapeloze nachten gehad. Het Wirtschaftswunder, met behulp van de overwinnaars opgebouwd, verdoezelde immers wel de tegenstellingen, vele nazi's bleken harde werkers en sommige bovendien nuttige helpers in de strijd tegen de nieuwe vijand, de Sovjet-Unie.

En daarbij sluit aan het wellicht ellendigste aspect van deze zaak, het feit namelijk dat wij onszelf op leven en dood hebben verbonden met dit nieuwe Duitsland, waarvan thans wel algemeen wordt erkend dat het aan de de-

mocratie slechts lippendiensten bewijst, en dat nagelaten heeft zich zelfs van de ergste nazi's maar te ontdoen, dat – nog erger – onder leiding staat van ex-nazi's. Wij hebben dit bondgenootschap aanvaard, omdat het in de politieke constellatie van dat ogenblik niet anders mogelijk was, omdat wij een groot land niet eenvoudig konden negeren en er op die manier opnieuw de bakermat van misdadige praktijken van maken, maar ook – en waarom het niet ruiterlijk erkend? – omdat wij het nodig hadden in onze verdediging tegen de nieuwe vijand in het oosten.

De geallieerden hebben reeds in de tijd dat West-Duitsland nog bezet gebied was, gebruik gemaakt van de kennis van (ex?)-nazi's. Sommige bleken immers van die uitstekende Rusland-kenners te zijn en vele hadden immers ervaring in de strijd tegen het Rode Leger? Ach, wij hebben eigenlijk hun politieke denkbeelden maar op de koop toe genomen. Of dacht men werkelijk dat Werner von Braun radicaal van mening veranderd zou zijn toen hij tot Amerikaan genaturaliseerd werd? Hij had er voordien echt geen bezwaar tegen de geallieerden met V1's en V2's te bestoken! Maar wij hebben die „kleinigheden” eenvoudig „genomen” en hebben zo snel mogelijk weer aangepast met de Duitsers, goed of verkeerd om het even. Meestal geschiedde dat onder de dekmantel van de economische noodzaak – geld stinkt in ons land immers nooit! –, maar dat die noodzaak niet meer dan een doekje voor het bloeden was, bleek al wel gauw uit de duizenden die reeds enkele jaren na de oorlog het reisje langs de Rijn als meest ideale vrijetijdsbesteding zagen, en blijkt wel bijzonder duidelijk uit de honderdduizenden die thans zonder enig gewetensbezwaar Duitsland als het vakantieoord bij uitnemendheid roemen. Het is hun nauwelijks kwalijk te nemen, als men ziet hoezeer niet alleen Duitsland, maar ook landen waar het nationaal-socialisme nog welig tiert, in het internationale politieke verkeer, niet alleen getolereerd worden, maar zelfs als gesprekspartner en als bondgenoot worden aanvaard. Zolang het nog mogelijk is, dat de president van de Verenigde Staten op bezoek gaat bij een man als Franco, die nog in diezelfde maand de meest grove beledigingen aan het adres van het democratische parlementarisme richt, zolang het nog mogelijk is dat de prins der Nederlanden op bezoek gaat bij Herr Krupp von Bohlen, wiens bloed wij hier in de bezettingstijd wel konden drinken, zolang is er iets mis met onze eigen instelling ten opzichte van het „overwonnen” nazisme.

Hoe juichend zongen wij niet tegen het einde van de oorlog: „Van

de fabriek van Krupp staat alleen nog maar de stoep”? Welnu, met hulp van de geallieerden – en dat zijn wij! – is Krupp er in geslaagd een van de machtigste concerns van het nieuwe Duitsland op te bouwen, en om de gedeeltelijke verkoop waartoe hij door de bezettingsautoriteiten werd verplicht, lacht eigenlijk iedereen.

Wij hebben onszelf op leven en dood verbonden met een land dat na de oorlog nooit zuiver op de graat is geworden, en wij hebben gedaan of wij niet zagen dat wij een adder aan onze borst koesterden. Voordat wij de schuld van deze nieuwe uitingen van het voortwoekerende nazidom in Duitsland zelf gaan zoeken – en daar is op zichzelf aanleiding genoeg toe! – doen wij er goed aan eens na te gaan of wij zelf niet al te zeer de spons over het verleden hebben willen halen, of wij zelf niet al te gauw de slachtoffers van het verzet vergeten zijn, en de schuldeloze joden en andere Nederlanders die door datzelfde nazidom vermoord zijn. Het is zaak dat wij opnieuw onze houding bepalen, nu zo in het oog springende en zo bijzonder walgelijke feiten ons daartoe dwingen. En wij kunnen dan niet anders dan tot de conclusie komen dat men niet alleen in West-Duitsland gefaald heeft, maar evenzeer in het democratische westen dat met dit nieuwe land in contact trad. Laten wij bij dit alles ook niet de invloed vergeten die het buitenland op de gang van zaken in Duitsland uitoefent. Van het door de Westduitse regering opgehangen verhaaltje dat de wandaden door Oostduitse communisten zouden zijn gepleegd of in ieder geval van daaruit zouden worden aangemoedigd, kan misschien wel iets waar zijn, maar ons inziens is nog veel belangrijker de invloed van die talrijke nazi's die na de oorlog kans hebben gezien naar het Argentinië van Perón, het Spanje van Franco en later het Egypte van Nasser uit te wijken, en niet te vergeten de invloed van het geld dat met hen meeging.

In onze omgang met dit soort heren hebben wij gefaald, schromelijk gefaald. Het is immers nog steeds zo, dat Israël geen ge-

bruik kan maken van het Suezkanaal, en er is toch niemand in het vrije westen die zich daarover opwindt? Welnu, waarom windt men zich dan wel op over het gekladder van wat hakenkruisen door een stelletje nozems? Franco ontvangt hoog bezoek uit Amerika en de geruchten houden aan, dat de excommunicatie van Perón binnenkort zal worden opgeheven... Een nieuwe positie bepaling van „het westen”, van Europa, van Nederland, en van ieder van ons is een onontkoombare noodzaak.

Natuurlijk komt men er in West-Duitsland zelf ook niet met het uitgeven van nogal inhoudsloze communiqués. De bondsregering en de C.D.U. hebben er tot nog toe blijk van gegeven op zijn minst niet opgewassen te zijn tegen de taak het nieuwe Duitsland doeltreffend te denazificeren. Zij zullen met wat minder hooggestemde woorden en met aanzienlijk meer forse daden moeten komen om het nazisme eens en voor al te vernietigen. Dat zij dat niet hebben gedaan, moge ten dele worden toegeschreven aan het feit dat het westen hen in die halfslachtige politiek heeft gesteund, uit eigen kring hadden toch ook wel wat positievere gedachten kunnen opkomen, vooral als wij bedenken dat vele slachtoffers van het naziregime, mensen die hun beste jaren in concentratiekampen hebben doorgebracht en ze wonder boven wonder hebben overleefd, in Duitsland toch ook wel het een en ander te zeggen hebben. Hun stem blijkt te zwak te zijn geweest, en misschien voelen zij zich mede door ons te doen wel als roependen in de woestijn. Laat hun roep dan nu duidelijk verstaan worden door de wandaden heen, die op zichzelf misschien niet eens zo heel erg belangrijk zijn, maar die alleen een angstwekkend symptoom betekenen van het feit dat „de oorlog” nog niet „gewonnen” is. Wij kunnen de tegenkrachten die er ongetwijfeld in Duitsland zijn, alleen maar helpen door wat meer reserve in acht te nemen ten opzichte van Duitsland en de Duitsers.

Die Wacht am Rhein

*Geef my, nogh liever dan Uw flauwe Leuterpraet,
Het dom Gebral terug van Streychers bruyne Schaeren,
Zolangh ghy tracht Uzelf van Schande te vrywaeren
En jammert, dat Uw eerlyck Aenzien wordt geschaet!
Wat hebt ghy zelf gedaen om Land en Volck en Staet
Voor 't Beest, dat ons opnieuw belaeght, te sparen?
De Schimmen van de Duyvels, die Uw Leyders waren
Verkundigen opnieuw de oude Rassenhaet!*

*Doch zo die Razerny U waerlyck heeft benaauwd,
Versaegh dan niet en tracht dit Ondier te versticken,
Dat in zyn duyster Hol zyn Wonden zit te licken;
Het Wirtschaftswunder heeft Uw Steden opgebouwd,
Doch zie, de Tekenen, die ghy thans hebt aanschouwd,
Zyn U en ons helaes maer al te goed vertrouwd.*

(uit „De Groene” van 9 januari 1960)

JOOST

„In een wereld van een blijkbaar zo dichte absurditeit, zal men wel moeten komen tot een groter begrip van de mensen onderling, tot een grotere oprechtheid. Men zal daartoe moeten komen of ondergaan. Verschillende voorwaarden zijn daarvoor noodzakelijk: de mensen moeten oprecht zijn (de leugen sticht verwarring), vrij (men communiceert niet met slaven). Tenslotte zullen zij om zich heen een zekere rechtvaardigheid moeten voelen.”

Albert Camus

Albert Camus

Met Albert Camus is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het Europese geestesleven na de Tweede Wereldoorlog heengegaan. In de eerste jaren na de bevrijding werd hij vaak in één adem met Sartre genoemd, als wiens geestverwant hij gold zowel om zijn existentialistische filosofie als om zijn linkse politieke oriëntering. In hun beider werken vond de jonge generatie in Frankrijk en daarbuiten haar eigen levensgevoel en haar eigen problemen weerspiegeld. Voor de naoorlogse mens, die van alle tradities is losgeslagen, is de zinloosheid van het bestaan de kern van alle bespiegeling.

Camus behandelt dit probleem in zijn eerste filosofische studie, „Le mythe de Sisyphe”, die in 1942 verscheen. Daar stelt hij de absurditeit van het leven in het middelpunt. Het enige ernstige filosofische probleem, zegt hij, is de zelfmoord, want het is de vraag of het leven waard is geleefd te worden. Toch wijst hij de zelfmoord af, hij wil het leven in en met zijn absurditeit aanvaarden, in een tragische revolutie.

Twee belangrijke conclusies trekt hij uit de zinloosheid van het bestaan. De eerste is dat er geen waarde-oordelen mogelijk zijn. Het enige wat er op aankomt is de vraag van leven en dood.

De tweede is dat iedere moraal op losse schroeven wordt gesteld. Camus wordt veront-
rust door de gedachte van Iwan Karamazov: al-
het leven geen zin heeft, dan is alles geoorloofd.
In zijn drama *Caligula* (1947) trekt hij de uiter-
ste consequenties uit deze stelling. Caligula ont-
dekt dat al zijn keizerlijke macht hem niet in
staat stelt het onmogelijke te verwezenlijken. Hij
kan de orde der dingen niet veranderen, geen
eind maken aan het lijden en de dood. Hij leeft
zijn verlangen naar het onbereikbare uit in een
waaninnige wreedheid. Ten slotte doodt hij zijn
maîtresse Caesonia en terwijl hij haar wurgt
roept hij uit: „Ik leef, ik dood, ik oefen de
delirische macht van een vernietiger uit . . . Dat
betekent gelukkig zijn.”

Maar een heel andere kant van het probleem wordt belicht in „La peste” ('47), Camus' meest befaamde roman. De situatie in de door de pest van de wereld afgesloten stad roept, naast veel egoïsme, ook een instinctief saamhorigheidsgevoel in de mensen wakker. Onder hen die zich in dienst stellen van de bestrijding van de ramp, treedt een man naar voren, die waarschijnlijk veel van Camus zelf weg heeft. Hij verklaart dat er op aarde beulen en slachtoffers zijn en dat men zoveel mogelijk moet weigeren aan de kant van de beulen te staan. Hij wilde liever slachtoffer zijn, maar er was nog een derde categorie, die van de ware genezers. Daartoe zou hij willen behoren. Hij zou een heilige willen worden zonder God.

Camus was een man met een zeer sterk verantwoordelijkheidsgevoel. Hij was in 1933 korte tijd lid van de communistische partij, tijdens de oorlog speelde hij een rol in de verzetsbeweging, na de oorlog was hij enige jaren hoofdredacteur van het uit het verzet voortgekomen dagblad „Combat”. Hij was een écrivain engagé, die partij wilde kiezen in de brandende vraagstukken van zijn tijd. De tweespalt tussen moreel verantwoordelijkheidsgevoel en theoretisch amoralisme heeft altijd zijn denken en zijn werk beheerst. In zijn tweede filosofische boek, „L'homme révolté” (1951), komt de draagwijdte van het dubbele probleem op indrukwekkende wijze aan het licht. Camus schrijft hier de geschiedenis van de menselijke revolutie tegen de menselijke levensconditie: de dood en het lijden. Te beginnen met de markies de Sade laat hij verscheidene figuren de revue passeren bij wie dit hartstochtelijk protest heeft geleid tot ontkenning van alle moraal en een verheerlijking van misdaad en moord. Maar hij voert hier tevens een waardeoordeel in. Opstand is de eis van rechtvaardigheid in een onrechtvaardige wereld. Het neen van de opstandeling is het stellen van een grens die niet overschreden mag worden en het staande houden van eigen recht. De opstand houdt een identificatie in met een gemeenschap, de menselijke solidariteit heeft er haar metafysische uitdrukking. Maar Camus beschrijft ook hoe de revolutie van het metafysische plan naar het historische overgaat. Van irrationeel wil ze rationeel worden en reële doeleinden verwezenlijken. Tegenover het afgewezen Koninkrijk der Genade wil de mens een Koninkrijk der Gerechtigheid stellen, dat onder de heerschappij der rede staat; in naam van de absolute vrijheid maakt hij de aarde tot een absolute gevangenis. „L'homme révolté” is een ondubbelzinnige afrekening met het communisme. Het heeft tot felle polemieken met Sartre en zijn vrienden geleid, die heftig verontwaardigd waren dat hun voormalige bondgenoot naar „het kamp van de reactie” overliep.

Camus laat in dit boek de ontzaglijke diepte zien van de problemen waarvoor de absurditeit van het leven de hedendaagse mens stelt. Verwilderling, radeloosheid, misdadigheid, moordlust zijn heden ten dage geen verschijnselen die men met politieke of sociale methoden kan bestrijden. Ze wortelen in de ondergangscrisis van de westerse wereldbeschouwing, in dat nihilisme dat Nietzsche geprofeteerd heeft en dat inhoudt dat men geen antwoord weet op de vragen waarom en waarom.

Het is de kernvraag van het humanisme die Camus aan de orde heeft gesteld: de vraag hoe een wereldbeschouwing zonder God kan samengaan met een menselijke moraal.

Josine W. L. Meyer

Niets nieuws

onder de zon

Een bijdrage tot een vergelijkende jeugdpsychologie – zo noemt de Zwitser Arnold Bork zijn zo juist verschenen boek *Der junge Grieche*. Bork heeft uit de Griekse literatuur uit de vierde en vijfde eeuw voor Christus al die plaatsen opgespoord, waarin wordt gesproken over de opgroeiende jeugd. Het materiaal is in verschillende opzichten beperkt. In de eerste plaats heeft het vrijwel uitsluitend betrekking op jongens – over meisjes schreven de Grieken niet – en dan nog op jongens uit de stand der vrije burgers. In de tweede plaats worden niet alle bijzonderheden vermeld die de tegenwoordige psycholoog interesseren: alleen dat wat de Grieken zelf belangrijk vonden, stelden ze te boek.

Niettemin bevat het materiaal vele interessante gegevens, over de erotiek, over de ontwikkeling van lichaam en geest en over de verhouding tussen de generaties. Het blijkt, dat ook de Grieken al met een jongerenprobleem zaten: Plato maakte zich zorgen over de bandeloosheid van vele jongeren. Aristofanes hekeld hun brutaliteit. Zeer leerzaam zijn de vier klachten van Isocrates: de jeugd lijdt aan vervlakking, ze kent geen bescheidenheid, ze heeft geen respect voor gezag, en ze posteert om de aandacht te trekken.

Zoals vele kenners van de oudheid heeft Bork de neiging om te concluderen: er is sinds de Grieken au fond maar weinig veranderd. Tegelijk wijst hij er echter met grote nadruk op, dat er van twee soorten problemen die wij wél kennen, in de door hem bestudeerde literatuur nergens iets blijkt, namelijk van seksuele en religieuze. Ten opzichte van godsdienst zowel als erotiek, veronderstelt hij, was de algemene instelling zo vrij, dat er tijdens de puberteit geen crisis optrad.

Houdt groei in toom

De hulpbronnen der aarde zijn niet onuitputtelijk, en daarom zijn een grootscheeps opvoedingsprogramma en politieke maatregelen nodig om de groei van de wereldbevolking in toom te houden, zo heeft de beroemde Britse historicus *dr. A. Toynbee* dezer dagen gezegd op de in Rome gehouden grote conferentie van de FAO, de landbouw- en voedselorganisatie van de Verenigde Naties.

Men zal er ook bewust naar moeten streven het geboortecijfer in bedwang te houden, betoogde Toynbee; de daling van het sterftecijfer was het werk van weinigen, maar beïnvloeding van de geboortecijfers is pas mogelijk door de maatregelen van ieder persoonlijk.

De Humanistische Luisterkring

telde op 16 januari 1960:

23.627 leden.

Was u, uw buurman, uw vriend

daar ook al bij?

Mag dit gezegd worden?

Naar aanleiding van twee voorbeelden

In een vorig nummer van dit blad noemde ik het boek van Klaus Mehnert „Der Sowjet-mensch”¹⁾. Mehnert is uit Duitse ouders in Moskou geboren. Hij spreekt Russisch, is tussen 1929 en 1957 twaalf maal langdurig in Rusland geweest en is thans redacteur van het in Stuttgart verschijnende tijdschrift *Ost-Europa*. Hij mag als één der beste Rusland-kenners gelden. Hij is even braaf anti-Russisch als pro-Duits: van zijn reizen, die hem viermaal om de wereld gevoerd hebben zegt hij in het slotwoord van zijn boek, heeft hij de kennis meegebracht, dat zo goed als alle krachten, die sinds eeuwen de volkeren van de wereld in het goede en het kwade bewegen, uit het avondland stammen, „nicht zuletzt aus dem engen Raum, den die Stämme deutscher Zunge bewohnen” (niet in de laatste plaats uit de enge ruimte, bewoond door de stammen, die de Duitse taal spreken). Deze woorden houden waarschijnlijk veel meer in dan de geleerde auteur bedoelt te zeggen.

In „Die Welt” van 18 juli heeft Mehnert een artikel geschreven over het onderwijs in de Sowjet-Unie, waarin hij zeer lovend over dit onderwijs spreekt. Bij de oorzaken van de gunstige resultaten, waartoe o.a. de kleine klassen met minder dan dertig leerlingen behoren, noemt hij ook de volgende, om welke constatering het mij hier te doen is:

„Aan de prestaties van de school komt ook ten goede, dat over het algemeen in de U.S.S.R. een puriteins-onerotische sfeer heerst; er komt in beeld, geschrift en film zo goed als niets voor, dat tot erotische opwekking of afleiding bijdraagt.”

Uitgeschakeld

In zijn boek komt hij in een ander verband op dezelfde constatering terug. Hij vertelt over een bezoek van enige maanden in 1956 aan Moskou en de enorme belangstelling, die het publiek voor goede lectuur, goede toneelstukken en literaire tijdschriften toonde. Speciaal klassieke auteurs, ook buitenlandse, worden gevraagd en gelezen.

Bij de oorzaken van deze belangstelling, noemt hij: „Aan de echte beschavingsgoederen komt bij het lezerspubliek ten goede dat in de Sowjet-Unie bepaalde soorten boeken uitgeschakeld zijn. Dat zijn voor alles die ontelbare ons dagelijks weer met schaamte vervullende drukpersprodukten van lagere soort, die met hun sensatie, banaliteiten, naaktheden, intimiteiten, in reusachtige oplagen de kiosken van de westelijke wereld overstromen en aan miljoenen van onze medeburgers de leesstof van hun voorkeur leveren. Een groot deel van de miljarden leesuren, die bij ons jaarlijks aan deze maakwerken zinloos verknood worden, de ontwikkeling van de ziel, vooral van de jeugd, beschadigen en de fantasie met lelijke beelden vervullen, komen in de Sowjet-Unie voor de ernstige lectuur vrij.”

Hetzelfde toont het toneel: Wanneer geen ontkledingsrevues beschikbaar zijn, wordt juist het echte toneel bezocht. „Het komt mij voor, dat juist de van staatswege bevorderde onerotische atmosfeer in de Sowjet-Unie een zekere verklaring voor de intensiteit van het geestelijke leven biedt. Terwijl in het Westen, op extreme wijze in Amerika, de seksuele belangstelling reeds onder de jongeren wordt opgewekt en „dating”, „petting” en hoe deze praktijken alle heten mogen, het denken van de „teenagers” beheersen, ze „afleiden” en van geestelijke concentratie afhouden, wordt in de openbaarheid van de Sowjet-Unie noch op de aanplakzuilen noch in de advertenties van de tijdschriften, noch op het toneel of in de film, in één woord: nergens in de openbaarheid de seksualiteit gestimuleerd.”

Ook bij Gunther

Men zou terecht kunnen opmerken, dat Mehnerts persoonlijke voorkeur en afkeuring reeds van tevoren zijn standpunt in deze materie hebben bepaald. Echter in een boek van een geheel anders ingestelde schrijver, nl. in John Gunthers „Rusland in de branding” – waarover in een volgend nummer meer – vertelt deze Amerikaanse, eersterangs journalist, wiens „Afrika in de branding” vroeger in dit blad besproken is en naar ik hoop door velen reeds gelezen, dat het Hollywoodse kussen op de film tijdens Stalin verboden was.

„De Russen zijn een in hoge mate seksueel volk, maar seks is iets dat men daar buiten de openbaarheid behoort te houden. Wanneer Sowjetbezoekers aan de U.S.A. voor de eerste maal een blik werpen op een Amerikaanse krantenkiosk, keren zij zich al gauw vol gêne af. Een dergelijke mengelmoeis vol obsceniteiten, sensationeel vertoon van bloot en naakte boezems en andere vulgariteiten en onverbloemde voorbeelden van slechte pornografie zouden, om het zacht te zeggen, in de S.U. nooit worden toegelaten.”

In zijn wekelijks praatje voor de Vlaamse radio (van 3 oktober jl.) heeft Marnix Gijsen met nadruk gewezen op de sfeer van seksualiteit en geweld, die de Amerikaanse literatuur, pers, radio en televisie vertonen en scheppen, en waarin de jeugd daar opgroeit met de helaas reeds bekende criminele gevolgen. In Nederland is het Jacques den Haan geweest, die in „Maatstaf” van september 1958 een artikel over „Het geweld in de Amerikaanse letteren” heeft gepubliceerd, waarin ook de seksualiteit aan zijn trekken komt. De staaltjes die Den Haan citeert zijn walgingwekkend en daarom zullen wij ze de lezers van dit blad besparen. Maar ik neem uit zijn artikel over, dat de totaal-oplage van zes titels, die de uitgevers van één der „slimste” producten hebben uitgegeven tot 1956 reeds meer dan 27 miljoen exemplaren bedraagt. Die uitgevers zijn de *Signet Edition*, die de fiere slagzin voert: „Goede lectuur voor de miljoenen”.

Voor kinderen

Den Haan vertelt ook van „comics” voor kinderen:

„Er zijn comics van een dusdanig gehalte, dat ze verboden zijn in de kantines van de Amerikaanse marine, maar ieder kind in Amerika, dat lopen of waggelen kan en z'n kwartje in de vuist kan vasthouden, kan ze zonder meer in de kiosken kopen.”

Lang tevoren had de criminoloog drs. A. H. Hijmans van den Bergh over „Beeldromans en Criminologie” gesproken. Evenals Den Haan baseerde hij zich op de Amerikaanse psychiater dr. Frederic Wertham, wiens dappere boek „De verleiding der onnozen” door Den Haan „zonder meer ongelooflijk” wordt genoemd.

„Het is zijn (dr. Werthams) zorgvuldig gedocumenteerde mening, dat er het nauwste verband bestaat tussen de zorgwekkende toename van de jeugdcriminaliteit en de lectuur van deze „comics”, die door vrijwel ieder kind in de Verenigde Staten gelezen worden, terwijl er zijn, die er tien, twintig, tot honderd in de week verslinden.” („Maatstaf”, blz. 477).

Drs. Hijmans van den Bergh schrijft dat de „comics” het „grootste en snelste literaire succes van alle tijden” genoemd zijn.

„De Amerikaanse wereld leest comics. Het Amerikaanse kind wordt geboren in een wereld die comics leest. Zes à zeven jaar later gaat het dan ook zelf reeds comics lezen.”

Kosten 10 dollarcenten. Voorbeelden die deze auteur geeft worden u eveneens bespaard.

In ons eigen land

Ieder weet, dat hier niet dergelijke praktijken bestaan en is overtuigd „that it cannot happen here” (dat zo iets hier niet gebeuren kan). Nu is hier echter dezer dagen de zaak van de vervolging van auteurs van bepaalde boeken aan de orde gekomen, doordat het Openbaar Ministerie tegen een auteur is opgetreden. Het „Handelsblad” (van 12 dec.) acht het betrokken boek „onzindelijk”, het „getuigt van een genieperige toekijzersmentaliteit, die het tegendeel van frisheid en vrijheid omtrent seksuele zaken betekent.” Het blad is evenwel van mening: „boeken als deze doen geen mens kwaad”. En indien men deze mening is toegedaan, moet men de vervolging op grond van een of ander artikel wel verwerpen.

Merkwaardig en belangrijk zijn echter de volgende argumenten van het blad:

„Er worden echter dagelijks grotere onzindelijkheden vertoond en verkocht, waarbij de menselijke waardigheid meer op het spel staat dan in dit geval, waar over erotische genoegens van kinderen wordt geschreven. Zolang er in Nederland (als overal) thrillers verschijnen waarin met zwepen en messen wordt gewerkt, en de filmkeuring te naïef is om opvallend perverse scènes als zodanig te herkennen – zolang menen wij ons te moeten verzetten tegen de eenzijdige discriminatie van al wat op erotiek geïnspireerd is; ook al is die niet van het beste allooi. Tegen het manifeste sadisme van ranselscènes in films wordt geen stem verheven, maar het kleinste stukje bloot wordt terstond verboden. En men mag zich afvragen wat in Nederland onder „goede zeden” wordt verstaan, wanneer allerlei perversiteiten in film en boek de zeef passeren, maar juist de seksualiteit het uitverkoren slachtoffer moet zijn.”

Men zal het met het Hbl. eens zijn, dat het verkeerd is, indien de seksualiteit eenzijdig tot slachtoffer wordt gemaakt, maar hieruit vloeit niet voort, dat de andere door het Hbl. met name genoemde onzindelijkheden niet eveneens dienen te worden aangepakt. Dit zou wel het geval zijn, indien men tot uitgangspunt neemt de zeer diepzinnig lijkende woorden van het Hbl. „Wij willen er voortdurend van uitgaan, dat de Nederlander wijs genoeg is om zelf uit te maken wat hij wel en niet lezen en zien wil.”

Wie is zo „wijs”?

Inderdaad, indien deze wijze Nederlander zou bestaan, die niet vatbaar zou zijn voor propaganda en verleiding, die in elke periode van zijn leven, van de wieg tot het graf, zo wijs zou zijn om vrij te kiezen en onbesmet te verwerpen, dan had het Hbl. volkomen het gelijk aan zijn zijde. Deze abstracte Nederlander of mens bestaat echter niet en de concrete mens is in alle opzichten variabel en in ontwikkeling. De „wijze” mensen in de zin van het Hbl. hebben inderdaad geen bescherming van node, maar de overgrote meerderheid van de mensen – en speciaal de jongeren – dienen voor sadisme en grove onzindelijkheid zoveel mogelijk gevrijwaard te worden, juist omdat de „wijze” of de „normale” mens een niet bestaande abstractie is. De tweeslachtigheid van het Hbl.-artikel ligt ook hierin, dat het de filmkeuring te grote naïviteit verwijt, welke alleen maar uit haar

Vervolg op pag. 5

¹⁾ „Der Sowjetmensch” verscheen in een goede Nederlandse vertaling onder de titel „De Russen – hoe men leeft en denkt in een rode wereld”, bij T. Wever te Franeker.

²⁾ John Gunther „Rusland in de branding” (Uitgeverij F. G. Kroonder, Bussum)

Over de zending

Het „Maandblad voor Evangelie en Cultuur”, „Wending”, heeft een extra nummer gewijd aan de verhouding van de westerse cultuur en het Oosten. Reeds vroeger heb ik op het sympathieke karakter van dit blad gewezen. Zowel door de indringende wijze waarop vele van zijn medewerkers vanuit hun standpunt schrijven als door de openheid en zelfstandigheid en bereidheid tot zelf-kritiek en wil tot activiteit, waarvan zij vele malen blijk geven.

Dit nummer bevat veertien artikelen, die alle zeer de moeite van het lezen waard zijn. Ik wil mij hier echter beperken tot de artikelen van Prof. Dr. H. Kraemer en Dr. W. A. Visser 't Hooft, omdat deze de zending behandelen, welk onderwerp zeker ook voor humanisten van betekenis is.

Een theoloog heeft eens terecht geponereerd, dat het voor een goed inzicht in de zending nodig is te weten, dat deze geen universeel godsdienstig verschijnsel is, maar beperkt tot het Boeddhisme, de godsdienst van Zarathoestra, het Christendom en de Islam, omdat deze de pretentie hebben de absolute openbaring te zijn, die voor alle mensen als de enige waarheid geldt en waarop dus elke mens . . . recht heeft.

Prof. Kraemer schrijft dat de Zending en ook de Missie in haar echte ontplooiing in de 19de eeuw tot onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog haar taak ten uitvoer heeft gebracht „in symbiose en vervlochtenheid met de koloniale situatie”. „Het was eenvoudig de onontkoombare historische constellatie.” Zij was „een van het

Westen uitgaande en door westerlingen ingevoerde activiteit”, „niet alleen een aspect der westerse expansie voor het gevoel der oosterlingen als gevolg der historische constellaties, zij wilde het ook zijn in menig opzicht”. Deze innerlijke gespletenheid vertoonde ook haar actie op het gebied van onderwijs, medische en sociale hulp, die „gedeeltelijk ook een uiting was van het de tijdsatmosfeer vervullende humanitarisme”. Door de geleidelijke subsidiëring door de staten werden zending en koloniaal bewind nog meer geïdentificeerd. Bovendien waren de vertegenwoordigers der zending kinderen van hun tijd, „gestuwd door oerkrachtig westers cultureel superioriteitsbesef. Zo nu en dan drongen in de missionaire verkondiging zelfs tonen door, die doen vragen of het hier nu ging om het ambassadeurschap van Christus of van de superioriteit der westerse cultuur en daarom ook van het Christendom als het religieuze gezicht dezer cultuur”. „De roes der identificatie van westerse cultuur en het Christendom kon niet anders dan vele slachtoffers maken, en de zending temidden der oosterse wereld in een valse positie brengen” (blz. 415).

Crisissituatie

Dr. Visser 't Hooft bespreekt de crisis van de zending, die door deze situatie en ontwikkeling is ontstaan en verdiept. „Het aantal landen, waarin de regering de Kerk actief steunt of overeenkomstig haar wensen handelt, is snel verminderd”. „De symfonie van (protestantse) kerk en staat” is verdwenen. „Tegenwoordig staat de (protestantse) kerk in toenemende mate los van

of tegenover de staat, ten dele door de secularisatie (verwereldlijking) van de laatste, maar ook door haar eigen ontwaakte zelfstandigheidsbesef”. In 1910 dachten velen, „dat binnen afzienbare tijd zo iets als een christelijke beschaving zich over de gehele wereld zou verbreiden”. Door twee wereldoorlogen is deze verwachting verdwenen, terwijl „de „great-society” die alle werelddelen in haar greep krijgt, heel wat anders is dan „de Christenheid”. Het is een technische beschaving die misschien wel sommige begrippen aan de christelijke heeft ontleend, maar in wezen niet alleen van deze wereld is, maar ook homocentrisch is”. * „Wanneer men de wereld van 1959 overziet, kan de Christelijke kerk niet meer, zoals in 1910, het gevoel krijgen dat de loop van de wereldgeschiedenis zich in dezelfde richting beweegt als die van de geschiedenis van het Koninkrijk Gods. Integendeel, beide geschiedenissen schijnen een periode tegemoet te gaan van botsing met elkander.” (blz. 555).

Op grond van deze inzichten verdedigt de schrijver de „waarachtige kerkelijke autonomie”, en meent met Pascal, „dat de toestand van de kerk pas goed is, wanneer zij geen andere steun heeft dan de haar door God gebodene”.

De ontwikkeling, die de zending blijkens deze auteurs heeft doorgemaakt en ook nog bezig is door te maken, moet waarderend wekken, ook bij degenen, die, als wij, humanisten, geen aanhangers van een openbaringsgodsdienst noch van de zending zijn, omdat hier historisch een zuiverder stelling van de problemen wordt nagestreefd en een overeenkomstige praktijk. J. B. Meijer

* Met de mens (homo) als middelpunt.

Schijvenschouw

Orgelmuziek is mooier dan U denkt

Bij het bespreken van de grammofoonplaten Philips AL 1397 en 1398 is de verleiding groot, de hele geschiedenis te herhalen die in druk aan elk van deze platen is toegevoegd, namelijk het verhaal van de jacht op een authentiek Handel-orgel en de obstakels die moesten worden overwonnen om het uiteindelijk volledige succes te realiseren.

Maar toch lijkt de muziek en de uitvoering belangrijker dan het romantische verhaal van de opname, dat men bovendien compleet met mooie foto's bij de plaat cadeau krijgt. De muziek bestaat uit de zes concerten voor orgel en orkest opus 4 van Handel (1, 5 en 6 op no. 1397 en 3, 4 en 5 op no. 1398) en de uitvoering is van de Amerikaanse organist E. Power Biggs en het London Philharmonic Orchestra onder Sir Adrian Boult.

Vervolg van pag. 4

niet-ingrijpen geconstateerd kan worden. Is de bioscoopbezoeker van boven de 18 jaar minder wijs dan degene, die onder zijn handen krijgt wat Paul Rodenko „sadisme-als-mode-artikel” genoemd heeft?

Ik wil het in eerste instantie hierbij laten, hoewel natuurlijk veel wezenlijks over dit onderwerp hier nog niet aan de orde gekomen is. Misschien hebben de lezers er echter ook iets over te zeggen?

J. B. Meijer

Velen moeten iets overwinnen alvorens ze een orgelconcert op de plaat kopen. Een orgel is immers helaas aan velen alleen bekend als het geluidsmiddeel van ingewikkelde fuga's die men snel afzet als de radio ze speelt, van zalvende psalmen of van de schlagers van Joop Walvis.

Nu is dit op zich zelf allemaal natuurlijk voor correctie vatbaar. Een fuga is dikwijls lang niet alleen ingewikkeld, een psalm van Gagnebin of Sweelinck is bepaald niet zalvend en het instrument waarmee Joop Walvis weinig eisende luisteraars amuseert is gewoonlijk geen orgel maar een elektronisch apparaat dat er een beetje op lijkt. Maar daar gaat het niet om.

Rijke inhoud

Waar het wel om gaat, is het feit dat we hier muziek voorgezet krijgen die niet, zoals een fuga, voor niet doorgewinterde muzikliefhebbers te moeilijk is; die niettemin aan muzikale inhoud vele malen rijker is dan de overigens niet altijd te versmaden schlager en waaraan we iedere eigenschap eerder zouden toekennen dan het zalven.

Deze heerlijke levenskrachtige muziek is in de uitvoering van Biggs op deze twee afzonderlijk verkrijgbare platen een verkwikking. Misschien mede omdat de organist een Amerikaan is. Europese musici missen soms het vermogen tot zulk ongeremd vrolijk spel van oude muziek. Biggs kan het nog opbrengen, en blijft daarbij niettemin volkomen stijlgetrouw.

Het Londense orkest en zijn dirigent, die dikwijls in andere opnamen wat geroutineerd werk leveren, krijgen daar ditmaal geen kans toe. Ze worden door de energieke organist, wiens gebrek aan innerlijke remmingen nooit in onbeheersheid ontaardt, meegesleept en stellen hun onbetwistbare bekwaamheden kennelijk met vreugd in dienst van de muziek. Een vreugd, waarvan we hopen dat ze er zeer vele platenliefhebbers in laten delen.

James Suttorp

Jean Rostand, bekend humanist, lid der „Académie”

De „Académie Française” heeft een nieuw lid begroet: Jean Rostand, de bioloog, die de zetel inneemt van Edouard Herriot.

Jules Romains hield een lofrede over het nieuwe académielid. Hij schetste ook een portret van Edmond Rostand, de vader van Jean en de schrijver van de beroemde „Cyrano de Bergerac”.

Jules Romains preekt de beoefenaars van de wetenschappelijke „vulgarisatie”. „Dat woord, zo zei hij, is onaangenaam omdat het onmiddellijk een pejoratieve bijklank heeft, omdat het doet denken aan vulgair, wat een woordspeling is. Maar het wordt hatelijk als het gebruikt wordt om een van de verhevenste en nuttigste verstandelijke bezigheden in discredit te brengen: nl. het begrijpelijk maken voor iedereen, voor de universaliteit van de geest, van de bijdragen die het gevolg zijn van een bijzondere inspanning van diezelfde geest”.

De foto van de nieuwe „onsterfelijke”, een eenvoudig man, de pijp in de mond, met strijdvarende wenkbrauwen en snor, de schalkse blik onder de zware bril, is reeds dikwijls in kranten en tijdschriften verschenen. Rostand woont in de buurt van Parijs. Zijn huis is tegelijk woning, tuin en laboratorium. Sinds 1922 doet Jean Rostand er zijn vermaarde proefnemingen op de kikvorsachtigen, hun erfelijkheid, de afwijkingen op die erfelijkheid, de parthenogenese, enz. Hij is tevens een van de meest geïnterviewde geleerden.

Jean Rostand schreef ook wijsgerige werken benevens schetsen van beroemde geleerden als Pasteur. In Nederlandse vertaling verscheen van Jean Rostand „Het avontuur van het mensenleven” (Zutphen, 1958, 265 pag.)

Het wapen der zwakken (I)

De Unescokroniek van juli bevat een verslag van de conferentie van vooraanstaande fysici, sociologen, psychologen, opvoeders, antropologen, juristen, wetenschappelijke publicisten en overheidsfunctionarissen over „Kernenergie en de publieke opinie”.

De conferentie was bijeengeroepen om het probleem onder het oog te zien hoe de feiten omtrent wetenschappelijke overeenstemming, tegenstrijdigheid en onwetendheid op dit terrein kunnen worden overgedragen aan het grote publiek om daardoor een constructieve houding op te bouwen en misplaatste vrees te verminderen.

Ritchie Calder, een der deelnemers aan de conferentie, die sprak als eregast op de jaarlijkse reünie van de South Place Ethical Society in Londen, verklaarde dat het bewijsmateriaal omtrent de wijdverspreide vrees van de mensen der wetenschap, dat aan de conferentie werd voorgelegd, op zichzelf vreesaanjagend was, evenals (zoals bijvoorbeeld in het onderzoek naar de zaak Oppenheimer gebleken is) de verering die men de beoefenaren der wetenschap toedraagt. Dit was, zo zei Calder, de moderne vorm van fanatiek bijgeloof.

Rekenschap

Het laatste nummer van de 6e jaargang van *Rekenschap* opent met de tekst van een voordracht door Dr. Schenk, gehouden voor het gewest Zuid-Holland en de gemeenschap Den Haag van het H. V. in Den Briel over *Darwin, Jackson en Freud*. De voordracht geeft tal van interessante bijzonderheden over deze denkers, gebaseerd op eigen studie. Mevrouw Hella Haasse schreef een artikel over romans die een toekomstbeeld geven en de schrijfster gaat na hoe deze romans in de loop der 19e en 20e eeuw van karakter veranderen. De analyse van onze eigen tijd is te schematisch voorgesteld om geheel te overtuigen. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat mevrouw Haasse soms te veel en te makkelijk met woorden en begrippen omspringt. Hoe het zij, het is een stimulerend stuk. Prof. v. d. Wal polemiseert met zijn collega Mazure over de grondslagen van de moderne wijsbegeerte in *De filosofie van het „verstandig taalgebruik”* en betoogt daarin, dat de wetenschap der wijsbegeerte, ondanks de schijn van het tegendeel, toch een langzame en onderbroken gang naar de objectiviteit kan vertonen. Wij hopen, dat de polemiek tussen de twee Delftse geleerden hiermede niet zal zijn afgelopen. Joh. Weiland, bekend als vertaler van de prachtige kwatrijnen van Omar Khayyám, droeg een interessante studie bij over de Perzische dichter en zijn vertalers. Het artikel geeft antwoord op vele vragen die de geboiede lezer der kwatrijnen kan stellen en laat vele andere vragen onbeantwoord. De studie getuigt van een jarenlange, hartstochtelijk liefde voor een der allergrootste dichters der wereldliteratuur. Weiland's vertalingen houden het bij die van Leopold en groter lof kan ik niet bedenken.

Nieuw is de rubriek *Uit de tijdschriften*, waarin vele wetenswaardigheden werden samengevat van actuele en niet actuele aard.

De *Internationale Kroniek*, van de hand van P. Krug houdt zich bezig met de ontwikkeling van Perzië. Het is een verademing om ook eens iets anders en iets substantiëlers over Perzië te lezen dan over het huwelijk van de Sjah. B.

Het is bijna twaalf jaar geleden, dat Gandhi, leider van zijn volk in de geweldloze strijd om de onafhankelijkheid, door een orthodoxe landgenoot werd vermoord. Had ten slotte toch het geweld gezegevierd? De velen, die in de mens slechts het egoïsme, de machtsdrift, de jacht naar bezit en bekrompen behoudzucht aan het werk kunnen zien, meenden van wel. En later schenen de berichten over de verdere ontwikkeling van India: de spanningen tussen Hindoes en Islamieten, de bezetting van Haiderabad, het geschil over Kashmir, deze mening te bevestigen. De nieuwe leiders gingen andere wegen. Zij hielden beter rekening met de menselijke natuur. Dat klinkt aannemelijk. Immers in het land, waar Gandhi door zichzelf geheel te geven grote volksmassa's tot een offerbereidheid wist te brengen, waartoe vrijwel niemand hen in staat had geacht, is sinds dien veel gebeurd, dat met het beginsel der geweldloosheid geen enkele gelijkenis vertoont. Alleen fanatieke volgelingen trachten – tevergeefs! – dit goed te praten. Wie echter in Gandhi een van de grootsten van onze tijd is gaan zien, zonder zich door zijn licht te laten verblinden, veront-rust zich over deze terugval niet. Hij luistert naar de woorden van Henriëtte Roland Holst van der Schalk uit „Tussen tijd en eeuwigheid”:

... leer wachten;
't geheim der sterken school altijd daarin,
dat zij zich instelden op lange drachten ...

en weet, dat eerst op den duur zal blijken, wat in de levenshouding en de strijdmethode van Gandhi van wezenlijke waarde is.

Intussen is het van belang, dat ruime bekendheid gegeven wordt aan al de gebeurtenissen, waaruit de invloed, die van hem uitgegaan is, wel spreekt. De kranten hebben daar van tijd tot tijd het een en ander over meegedeeld, kleine onopvallende berichten over het optreden van Vinoba Bhave, een van Gandhi's leerlingen, die door een geweldloze revolutie een eind tracht te maken aan het euvel van het grootgrondbezit en de daarmee samenhangende armoede van het overgrote deel der Indiase bevolking. Hebben zij voldoende de aandacht gevestigd op wat daar gaande is? Op deze wonderlijke, van een groot vertrouwen in de mens getuigende pogingen de bezitters over te halen een aanzienlijk gedeelte van hun eigendom en daarmee van hun macht af te staan ten behoeve van hen, die niets hebben? Weet men hier tot op hoe grote hoogte deze pogingen geslaagd zijn?

Een Hindoe Suresh Ram heeft een relaas van de gebeurtenissen van 1951 tot 1958 met een uiteenzetting van de denkbeelden, die de drijvende kracht ervan uitmaakten te boek gesteld. Een Nederlandse bewerking heeft inmiddels het licht gezien (*Vinoba Bhave, uitgegeven bij N. Kluwer Deventer*). Men kan zich dus op de hoogte stellen. De cijfers, de vermelde feiten spreken een duidelijke taal.

Leer en leven één

Maar meer nog dan het merkwaardige resultaat van zijn werk spreekt tot mij de man zelf. Eindelijk weer een mens in wie leer en leven zo volkomen samengaan, dat men zijn levensinzicht nog beter leert kennen uit wat hij doet en hoe hij leeft dan uit wat hij daarover zegt, terwijl het een geheel in harmonie is met het ander. En opnieuw kom ik onder de indruk van wat zulk een mens uit zijn lotgenoten aan waarachtig-menselijks te voorschijn haalt. Hij laat zien, dat,

alle calvinistische en existentialistische beoordelaars ten spijt, (en die groep omvat oneindig veel meer lieden dan hen, die zich calvinist of existentialist noemen) een beroep op het goede in de mens – nog eens door de daad en niet alleen door het woord – doel treft.

Terwijl ik bezig was dit boek te lezen, belandde „*Rosa stond niet op ... Geweldloze opstand in Montgomery*”, geschreven door de negerpredikant Martin Luther King (uitgave van Van Loghum Slaterus, Arnhem) op mijn schrijftafel. Ook daar in de strijd om de emancipatie van de negers in de Verenigde Staten doet zich de invloed van Gandhi gevoelen. Weer een teken, dat het geweld niet voor goed had gewonnen. Maar te zelfder tijd in de krant een bericht over het pleidooi van Nehroe voor een eigen Indiase wapenindustrie, als een waarschuwing om toch mensen en toestanden te blijven zien, zoals zij zijn en niet zoals wij zouden willen, dat zij waren.

Het is geen toeval, dat het geweldloze verzet het wapen is geworden van kleurlingen in hun strijd tegen de blanke overheersers, de strijd om de erkenning van hun rechten als mens. Zij hadden geen ander, gewelddadig optreden kon de ellende slechts vergroten.

Evenmin is het toeval, dat het juist Hindoes waren, die dit wapen voor het eerst met succes hanteerden. Dat heeft een tweevoudige oorzaak.

In de eerste plaats leefde in hun eeuwenoude cultuur ethische en religieuze beginselen, welke dit mogelijk maakten. Zij zagen de mens als drager van „atman”, een vonk van het goddelijk vuur, waaraan al wat is zijn bestaan dankt. Het goddelijke in de mens mocht door een onzuiver levensinzicht verduisterd zijn, een beroep daarop, mits gedaan door iemand, die in handel en wandel toonde mens te zijn in de hoogste zin van het woord, moest vruchten afwerpen. Eerbied voor het leven in al zijn vormen, geen leed aandoen is de zedelijke eis, die in deze gedachte-wereld als vanzelf omhoogkomt en haar invloed blijvend laat gelden. In dit geestelijk milieu kon het geluid van Gandhi weerklank vinden en konden velen, geïnspireerd door zijn voorbeeld, zich de offers getroosten, nodig voor het welslagen van zijn pogingen.

(Volledigheidshalve breng ik in herinnering, dat Gandhi zelf aan zijn studiejaren in Londen voor zijn geestelijke vorming veel te danken heeft. Zijn gevoel van eigenwaarde groeit er. Hij wordt er zich meer bewust van de levenswaarden, die zijn eigen cultuur kenmerken. Hij maakt er kennis met de geschriften van Tolstoj en Ruskin. Zijn denkbeelden over de mogelijkheid en de wenselijkheid van het geweldloze verzet tonen duidelijk, hoe vruchtbaar deze kennismaking voor hem geweest is.)

In de tweede plaats had Gandhi in India met tegenstanders te doen, die zich niet alleen, noch onder alle omstandigheden, door gevoelens van superioriteit en machtsdrift lieten leiden. De Engelsen hadden oog voor de zedelijke grootheid van zijn strijdwijze, weliswaar niet dadelijk, zij konden aanvankelijk nauwelijks in zo iets geloven, maar op den duur vermochten zij zich niet te onttrekken aan de invloed, die ervan uitging. Daar telkens weer meedogenloos geweld tegenover plaats, dat was niet vol te houden.

Naast enige andere van minder betekenis waren dit de beide factoren, die maakten, dat Gandhi het eerste grote doel bereikte. Het wapen der zwakken was in deze strijd doeltreffend gebleken.

Sterk in geestkracht

Het wapen der zwakken? De uitdrukking kan misverstand wekken. Zwak waren zij, die zich zo verzetten, beoordeeld volgens de maatstaf, die wij gewoon zijn aan te leggen. Sterk waren zij echter in hun geestkracht en zij moesten dit zijn. Gandhi moest van zijn volgelingen eisen zich vrij te maken van vrees, „vrees voor ziekte of lichamelijke kwetsuren, vrees voor de dood, voor het verlies van bezit en maatschappelijke positie, vrees voor het leed, dat, die hun na stonden zou kunnen treffen”. Zware eis. Gandhi houdt niet op het telkens te herhalen: Dit wapen kan men slechts hun in handen geven, die uit eigen innerlijke drang zich geheel inzetten, tot elk offer bereid, en die onder geen beding geweld keren met geweld. En... alleen deze strijd is zedelijk verantwoord, alleen die kan ons, mensen, verder brengen.

Is dit zo? Ik waag het niet hierover een oordeel uit te spreken. Wel meen ik, dat er reden tot vreugde is telkens, als mensen zich geroepen gevoelen, hun doel te bereiken door een geweldloze strijd en tonen daartoe in staat te zijn. Met „de wapenen der barbaren” hebben wij te veel slechte ervaringen opgedaan om niet met gespannen aandacht die andere strijd te volgen, waar ook zij gevoerd wordt, toch, zonder de voorwaarden, die welslagen mogelijk maken uit het oog te verliezen.

Ook in de Verenigde Staten is door kleurlingen de geweldloze strijd om erkenning van hun rechten als mens gestreden. In „Rosa stond niet op...” doet de schrijver, King, verslag van gebeurtenissen, die zich in Montgomery in 1955 en '56 hebben afgespeeld. In de stadsbussen waren, zoals daarginds te doen gebruikelijk was voorin plaatsen gereserveerd voor blanken, die achterin waren vrij. Negers moesten dus staan, als de vrije plaatsen bezet waren, ook al waren er andere plaatsen open. Wat deze discriminatie nog vernederender maakte, was, dat als de plaatsen voorin alle bezet waren en er stapten blanken is, de negers gedwongen werden om van hun „vrije” plaatsen op te staan, vrouwen zowel als mannen, opdat de binnengekomen konden zitten. Toen een vijftienjarig meisje dit weigerde, werd zij uit de bus gesleurd, geboeid en gevangen gezet.

De zwarte bevolking, die tot nu toe in de toestand had berust, komt in beweging, een commissie wordt gevormd, die van de directie der vervoersonderneming gedaan tracht te krijgen, dat negers, die op vrije plaatsen zitten, niet gedwongen worden op te staan. Dit mislukt. Als nu een tweede arrestatie volgt, besluit een voor de gekleurde bevolking representatieve vergadering („men zag er artsen en onderwijzers, advocaten, zakenlieden, postbeambten, leiders van vakverenigingen en predikanten”) tot een boycot. De negers lopen, allemaal. Na enige dagen stellen autobezitters hun voertuig ter beschikking van hen voor wie dit het meeste bezwaar oplevert. Onderhandelingen mislukken. Als blijkt, dat de negers, ook onder extra ongunstige omstandigheden, volhouden, en dat zij niet toegankelijk zijn voor pogingen verdeeldheid te zaaien, begint een gedeelte van de blanke bevolking met bedreigingen en gewelddaden. Het valt moeilijk een uitbarsting van geweld van de zijde der uiteraard geëmotioneerde negers te voorkomen.

Verderliggend doel

Nu blijkt echter, dat het de leiding ernst is met haar geweldloze strijdsmethode. King heeft een verder weg liggend doel op het oog, dan het winnen van deze boycot. Voor hem en voor zijn onmiddellijke geestverwanten gaat het om de gelijkberechtiging van zijn rasgenoten. Voor de wet is het daarmee niet zo slecht gesteld in de Verenigde Staten, maar de feitelijke toestand is, vooral in het zuiden, slecht.

King is er zich in de loop van zijn studietijd onder de invloed van Thoreau*, van een theologisch werk „Het Christendom en de sociale crisis” en later van Gandhi van bewust geworden, dat voor hem de weg van het geweldloze verzet de enig begaanbare is. (Men wachte er zich voor de invloed van Gandhi op King te overschatten. Wel hebben de gebeurtenissen in India indruk op hem gemaakt, maar zijn eigen motieven zijn ontleend aan een oude christelijke traditie, die ernst tracht te maken met de ethiek van de bergrede. Deze traditie duikt telkens opnieuw op, hoewel zij bij herhaling als ketteren afgewezen is, waarschijnlijk mee op grond van haar, vroeger volstrekt onaanvaardbare, sociale consequenties; zie hiervoor De Ligt, Vrede als daad). Zodra dus de toestand gespannen wordt, doet hij alles wat hij kan om het ruimere doel naar voren te brengen en vecht dus met het oog daarop, gevoed door zijn christelijk geloof, voor het zuiver houden van de strijd. En hij heeft succes, een bomaanslag, het weer opduiken van de Ku Klux Kan, die men zich uit een vroegere periode zal herinneren verhoogt wel de spanning, maar tot ontsporingen komt het niet.

Het is uiteraard niet mijn bedoeling hier de loop der gebeurtenissen op de voet te volgen. Belangstellenden – ik hoop dat er velen zijn – verwijs ik naar het boek. Een paar opmerkingen nog, voordat ik er afscheid van neem. De schrijver is van een prettige oprechtheid. Hij spaart zichzelf en zijn naaste medewerkers niet. Zijn wankelmoedigheid, die hem bij tijden doet wanhopen, zijn vrees, dat de zaak hem uit de hand lopen zal, zijn angst, dat zijn gezin getroffen zal worden, krijgen evenzeer een plaats in het verhaal als zijn geloof in het goed recht van de zaak der negers, zijn vertrouwen in hun strijdwijze en zijn opgetogen blijdschap, als hem gelukt is in bepaalde situaties volkomen begrijpelijke neiging tot terugslaan in toom te houden.

Humanere betrekkingen

Ook de mengeling van ideële en nuttigheids-overwegingen, die mede- en tegenstanders van Gandhi reeds de gelegenheid gaven hem of als heilige, of als een sluwe diplomaat voor te stellen, naar verkiezing, vindt men bij King terug. Geen wonder, wie strijdt om een concreet doel te bereiken, heeft aan principes, die zijn wijze van strijden bepalen, alleen niet genoeg. Hij zal zich ook rekenschap hebben te geven van de doelmatigheid zijner methode en zal zich ook, om het moreel van de strijdende te versterken, daarover uitlaten. Hij betoogt dan, dat alleen langs deze weg humanere betrekkingen tussen blank en zwart te verwezenlijken zijn, daar de houding van de blanken niet alleen uit rassenvooroordeel is voortgekomen, maar ook uit vrees voor weerwraak en voor een mogelijke (?) overheersing van het zwarte ras. Indien dus de negers er in slagen de strijd geweldloos te voeren en de gezindheid aan te kweken, die samen in vrede leven mogelijk maakt, dan zal althans die vrees ongegrond blijken. Hier zit een kern van waarheid in, echter het mensonwaardige verschijnsel

* Een Amerikaanse schrijver, tijdgenoot en tot op zekere hoogte geestverwant van Emerson en Walt Whitman. Hij schreef een verhandeling over burgerlijke ongehoorzaamheid, die King als jong student gelezen en bewonderd had. Buiten Amerika trok dit betoog ook de aandacht (Gandhi heeft het gelezen en beroept er zich op), evenals zijn „Walden of Leven in het woud”, waarin hij vertelt, hoe hij twee jaar in afzondering leeft, geheel op eigen hulpbronnen, een stukje grond, enige eenvoudige werktuigen en wat zaad aangevoerd. Frederik van Eeden's mislukte kolonie was naar dit afzonderingsoord genoemd.

der rassendiscriminatie is te ingewikkeld om van het wegnemen van een der oorzaken alles te verwachten.

King doet wat hij kan om de gezindheid van zijn strijdende rasgenoten vrij te houden van haat. En, zoals reeds is vermeld, hij slaagt daar. Ook als de uitspraak van het Federale Hof de vervoersverordening onwettig verklaart en aanvankelijk de gewelddaden van een deel der blanken hierdoor feller in plaats van minder worden, blijft het gedrag der negers goed. Na korte tijd zakt dan het verzet tegen de gewijzigde toestand ineen.

Het is slechts een fase geweest in de strijd der Amerikaanse negers, dit verzet tegen onrecht in Montgomery. Er zal nog veel, veel meer moeten veranderen, voordat hun emancipatie een voldongen feit geworden is. Het is mij echter niet om de omvang van het resultaat te doen. Daarover is verschil van waardering mogelijk. Wat mij echter van meer belang lijkt is, dat op nieuw gebleken is, hoe in bepaalde omstandigheden het wapen der zwakken doeltreffend kan zijn.

D. H. Prins.

Praktische arbeid en humanistische overtuiging

Het derde artikel van dr. J. P. van Praag over „Praktische arbeid en humanistische overtuiging” zal in het volgende nummer van „Mens en Wereld” verschijnen.

Lezingen voor de radio

- 24 januari, 9.45 uur (VARA); A. Treurniet: „Van stap tot stap”;
31 januari, 9.45 uur (VARA); Ch. Hennekes: „Een brutale vraag”;
7 februari, 9.45 uur (VARA); dr. J. P. van Praag: „De hefboom”;
14 februari, 9.45 uur (VARA); prof. dr. Libbe van der Wal (onderwerp nog onbekend);
21 februari, 9.45 uur (VARA); prof. dr. G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”;
28 februari, 9.45 uur (VARA); drs. J. H. P. Colpa: „Alleen maareen beginselverklaring?”

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,— per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet
Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4,
telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:
Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Wereldvluchtelingenjaar

De Stichting Nederlands Comité Vluchtelingenjaar 1959/1960 koestert de hoop dat ons volk door gezamenlijke inspanning vier miljoen gulden zal bijeenbrengen.

Vergeleken bij de wanhoop van honderdduizenden vluchtelingen leeft ieder van ons in overdaad. Doet daarom wat ge kunt. Het is eenvoudige mensenplicht. Stort uw bijdrage op giro 195960.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Dame, 39 jaar, Amsterdam, zoekt gezelschap voor concert- en theaterbezoek, besch. ontw. mil. Brieven onder jan. 4 aan het bureau v. d. blad.

Heer, 39 jaar, zou graag kennismaken met jongedame, 25-33 jaar, liefst woonachtig in Amsterdam. Brieven onder jan. 5 aan het bureau van dit blad.

VERGELETTO-TICINO, 900 m. - Bij Locarno. Kamers met gebruik van keuken. 1 juni-1 september. J. Weiland, Händelstraat 32, Arnhem. Tel. 08300-26569.

Meisje, 32 jaar, zoekt enigszins ervaren zeiler(s)-zeilster(s) om met haar 16 m² B.M. naar zeilkamp Langweer te varen, vanuit Oosterbeek-Arnhem. Brieven onder no. januari 6 aan het bureau van dit blad.

Charm. 30 j. eenz. j. vr., n. geh. gew., z.k.m. heer, mensen- en dierenvriend, liefst ac. gev., lang en slank. Brieven onder no. januari 7 aan het bureau van dit blad.

De Utrechtse Volksuniversiteit zoekt per 1 sept. een

SECRETARIS(ESSE)

bij voorkeur academisch gevormd, om de leiding van dit instituut op zich te nemen. Deze taak zal gemiddeld drie ochtenden en drie avonden per week vergen. Salaris naar bekwaamheid en ervaring. Period. verh. en pens.regeling. Uitsluitend schriftelijke sollicitaties te richten tot het Bestuur, Nieuwegracht 41, Utrecht.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

HUMANISTISCHE LUISTERKRING

„HET WOORD VAN DE WEEK”

De nieuwe omroepwet geeft het Humanistisch Verbond geen eigen zendtijd zoals de kerken die hebben.

Ruim 23.500

personen gaven zich reeds op als lid van de humanistische luisterkring om onze eis tot eigen zendtijd kracht bij te zetten. Helpt mede dit aantal te vergroten door u NU aan te sluiten!

Aanmeldingen door middel van: storting of overschrijving van f 1,- op girorekening 58 t.n.v. Hum. Luisterkring „Het Woord van de Week” of per briefkaart of aanmeldingsformulier met f 1,- extra porto.

CREMATIE

is

waardig en piëteitvol

Inlichtingen worden U gaarne verstrekt door de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. 55.47.97/070

LIDMAATSCHAP: f 2,- PER JAAR

Verschenen: De brochure

„DE DAG LIGT NOG VOOR ONS”

een schets van een humanistisch wereldbeeld door dr. J. P. van Praag.

Deze brochure, welke 6 lezingen bevat, die gezamenlijk één geheel vormen, werden voor de radio uitgesproken.

U zult uzelf, maar ook uw vrienden er een groot genoegen mee doen.

Uitgave Humanistisch Verbond, Utrecht. Prijs f 0,35, giro 304960.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,- per jaar

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6,- per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht
Giro 582293